

AR 2010/1

Arhitektura, Raziskave
Architecture, Research

Domen Zupančič

VIDOVIČI IN KULTURA OBLIKOVANJA PROSTORA
VIDOVIČI AND THE CULTURE OF SPACE DESIGN

AR

AR

Arhitektura, raziskave / *Architecture, Research*

Fakulteta za arhitekturo
Inštitut za arhitekturo in prostor

ISSN 1580-5573
ISSN 1581-6974 (internet)
<http://www.fa.uni-lj.si/ar/>

revija izhaja dvakrat letno / published twice a year

urednik / editor
Borut Juvanec

regionalna urednika / regional editors
Grigor Doytchinov, Avstrija
Lenko Pleština, Hrvaška

uredniški odbor / editorial board
prof dr Vladimir Brezar
prof dr Peter Fister
prof dr Borut Juvanec, urednik / editor
prof dr Igor Kalčič
doc dr Ljubo Lah

znanstveni svet / scientific council
prof dr Paul Oliver, Oxford
prof Christian Lassure, Pariz
prof Enzo d'Angelo, Firence

recenzentski svet / supervising council
dr Kaliopa Dimitrovska Andrews
akademik dr Igor Grabec
dr Hasso Hohmann, Gradec
mag Peter Gabrijelčič, dekan FA

tehnični urednik / technical editor
dr Domen Zupančič

prelom / setting
VisArt studio, Barbara Kovačič

lektoriranje, slovenščina / proofreading, Slovenian
Karmen Sluga

prevodi, angleščina / translations, English
Milan Stepanovič, Studio PHI d.o.o.

klasifikacija / classification
Doris Dekleva-Smrekar
CTK UL

uredništvo AR / AR editing
Fakulteta za arhitekturo
Zoisova 12
1000 Ljubljana
Slovenija
urednistvo.ar@fa.uni-lj.si

naročanje / subscription
cena številke je 17,60 EUR / price per issue 17,60 EUR
za študente 10,60 EUR / student price 10,60 EUR

revija je vpisana v razvid medijev pri MK pod številko 50
revija je indeksirana: Cobiss, ICONDA

za vsebino člankov odgovarjajo avtorji / authors are responsible for their articles

revija sofinancirata / cofinanced
JAK, Javna agencija za knjigo RS
Ministrstvo za šolstvo in šport RS

tisk / printing
Tiskarna Pleško

© AR, Arhitektura raziskave, Architecture Research
Ljubljana 2010

VIDOVIČI IN KULTURA OBLIKOVANJA PROSTORA

VIDOVIČI AND THE CULTURE OF SPACE DESIGN

 TM .ö (49 - 72)
 prejeta 15. 4. 2010

izvleček

Vidoviči so naselje na otoku Cresu nad Martinščico. Vas je locirana na južnem in jugozahodnem delu grebena. Strateška pozicija naselja omogoča dober pregled nad zajetnim delom Kvarnerskega zaliva od Lošinja do istrskega polotoka. Naselje je dober primer usklajene kombinacije različnih morfoloških enot. Naselje nima izrazitega centra ali vaškega jedra. Cerkev je izmaknjena na vzhodno stran naselja in ni konkretno povezana z njim. Stanovanjski del naselja postopno prehaja v območje kmetijskih površin, ograjenimi z zidovi. Na tem območju izstopajo zaokroženi suhozidni obori, ki vključujejo nizke preproste gospodarske objekte. Stanovanjski del naselja ima gručasto postavitev objektov, preostali del naselja prehaja v amorfno mrežo obor, koridorjev in zidov ob pašnikih. Južni in jugozahodni del naselja se spuščata proti morju, tu se izrazi značilna kultivirana krajina s terasami in kaskadami. Posebnost naselja predstavljajo obor z objekti, ki so precej enotnega videza in tipološko dobro strukturirane. Pritlični deli gospodarskih objektov so praviloma hlevi, na zgornji etaži so orodišča in seniki. Prostorsko arhitekturno kvaliteto predstavlja celotna povezanost objektov v smislu funkcioniranja in enotnost v uporabljenih gradivih kot sta kamen in les. Z vidika organizacije celotnega naselja: od načina pregleda nad zalivom, do tipološke delitve med objekti in s premišljenim izkoriščanjem mreže koridorjev med obori, predstavljajo Vidoviči dober primer celovitega segmentiranja in oblikovanja prostora.

ključne besede

Gručasto naselje, terase, oblikovanje prostora, ekonomika, kulturna krajina

V okviru meddržavnega pogodbenega sodelovanja med republiko Slovenijo in republiko Hrvaško (ARRS BI-HR/07-08-012) smo leta 2008 opravili terensko raziskovalno delo na območju naselja Vidoviči na otoku Cresu v Kvarnerju. Namen terenskega dela je bil večplasten: **skupno izvajanje terenskega** dela ekip iz Slovenije in iz Hrvaške ter **dokumentiranje** posameznih morfoloških enot naselja. Na terenu smo predstavili in izvedli metodo poteka dokumentiranja vernakularnih struktur, kolegi s hrvaške strani so predstavili način njihovega dela: pogovor z domačini, zgodovinski oris in navezava na področje etnologije.

Teoretični okvir analitične metode opredelitve ekonomike objekta in izdelave dokumentacije za posamezni objekt zajema:

- izmero objekta,
- arhitekturni posnetek objekta,
- analiza mikrolokacije,
- analiza objekta z vidika uporabe,
- analiza izbora in vgradnje materialov,
- predlog prenove (nove programske vsebine, fizična prenova).

Delo je bilo usmerjeno v analizo arhitekturnih rešitev, preučitev funkcionalnosti zasnove naselja in pregled uporabljenih gradiv pri gradnji stanovanjskih in gospodarskih objektov. Rezultat skupnega dela je raziskovalna naloga in dokumentacija iz leta 2008.

Splošne karakteristike naselja

Naselje Vidoviči je predlagal hrvaški kolega doc. dr. Igor Toš, kot

abstract

Vidoviči is a settlement above Martinščica on the island of Cres. The village is situated on the southern and southwestern part of the ridge. The strategic position of the settlement provides a good view of an extensive part of the Bay of Quarnero from Lošinj to the Istrian peninsula. The settlement is a good example of a coordinated combination of different morphological units. It has no defined centre or village core. The church is positioned at the east of the settlement and is not linked to it in any more concrete way. The residential section gradually gives way to agricultural plots enclosed by walls. Dry-stone enclosures formed by merged plots stand out in this area and include simple farm outbuildings. The structures in the residential district are arranged in clusters, whilst the remainder of the settlement is an amorphous network of enclosures, corridors and stone walls bordering pastures. The southern and southwestern sections slope down to the sea, highlighting the typical cultivated landscape of terraces and cascades. A particular feature is an enclosure containing structures of rather uniform appearance which are well structured in terms of typology. The ground floors of farm outbuildings normally house stabling; the upper floor contains a tool store and hayloft. Spatial and architectural qualities are embraced in the overall integration of the structures, in terms of functionality and the uniformity of materials, such as stone and wood. In terms of the organisation of the entire settlement, Vidoviči is a good example of an overall division and design of space: from the view of the bay to the typological division of structures, to the well-considered exploitation of the corridor network between enclosures.

key words

cluster-settlement, terraces, space design, economics, cultural landscape

primer kvalitetno ohranjenega mediteranskega naselja pod vrhom hriba z značilnimi terasami z gospodarskimi objekti ob robu naselja. Teraso imajo obor v suhozidu in vmesne koridorje s potmi. Posebnost je v vključevanju gospodarskih objektov v razmejitveni zid in dobra etažna izkoriščenost. Naselje se nahaja tik pod vrhom hriba. Dostop do naselja je z zahodne strani. Stanovanjski objekti so strnjeni v gručo, v gruči je 15 objektov.

Gruča predstavlja niz objektov, ki se mestoma stikajo: z robovi sten ali s ploskvami objektov (vzdolžne / zatrepne stene). Jasnega geometrijskega pravila ni, mreža je amorfna. Značilnost gručastega naselja je, da objekti nimajo enakih prostorskih gabaritov. Vendar drži pravilo, da so si enoviti oz. sorodni v obliki. Objekti so skladni v zasnovi v planarnem in prostorskem smislu. Smeri slemen so različne, a enakih naklonov. Parcele imajo velikost tlorisa objekta, zunanja linija pritličnega dela objekta je hkrati tudi parcelna meja. Naselje v gruči ni enako vrstnemu nizu objektov, saj gre pri slednjem le za vrsto, torej lažje prepoznavne geometrijske zakonitosti. Gručasto nameščeni objekti ustvarjajo različne medprostore kot so niše in skromna notranja dvorišča.

Stanovanjski del naselja ima pritlično koto vsaj eno etažo nad koto gospodarskih objektov. Objekti so visoki dve ali tri etaže, odvisno od lege v gruči, izpostavljenosti glede na potek ulice in naklona terena. Drži pravilo, da se objekti stikajo z vsaj eno stranico (fasado) ali z robovi. Strehe se ne stikajo, saj imajo različne višinske kote slemen in kapnih robov. Smeri slemen so

Slika 1: Skica pogleda na naselje. V ospredju so pašniki in nizki preprosti gospodarski objekti, v ozadju je izpostavljena silhueta naselja z drobljenjem enot na posamezne objekte na skrajnem severnem robu naselja.

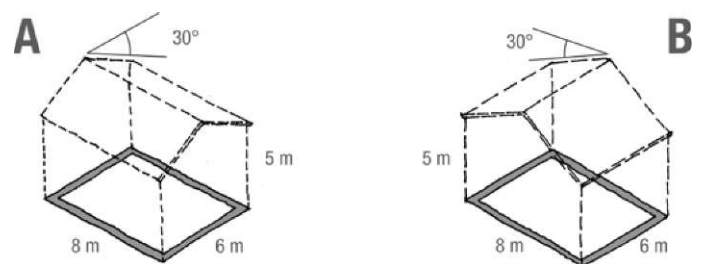
Figure 1: Sketch of the settlement from the southwest. In the foreground, pastures and low, simple farm outbuildings; in the background, the highlighted silhouette of the settlement and fragmentation of the morphological unit into individual structures at its northern edge.

raznolike. Orientacijo slemena določa pozicija objekta v gruči, a vseeno je opazna soodvisnost zaradi stikanja objektov. Streha sosednjega objekta ima urejeno odvodnjavanje v lastni zbiralnik deževnice. Objekti so načeloma podolgovati s streho vzporedno z daljšo stranico. Prevladujejo tlorisne zasnove izhajajoče iz lika pravokotnika. Strehe so dvokapne in enovite v naklonu strešin (ocena je 25° do 30°). Objekti so stari več kot 60 let (podatek domačinov); na gumnu je vgrajen kamen z letnico gradnje 1959. Posamezne manjše enote imajo enokapno strešno ploskev, kar izhaja iz soodvisnega položaja v gruči. Takrat sta naklon in smer strehe tehnično določen.

Kompaktna ulična shema naselja se proti jugu in jugozahodu postopoma rahlja in spreminja v poljske poti. Stanovanjske hiše s svojo strnjeno zasnovo (zraščenosť) predstavljajo enovitost prostorskega oblikovanja z ozirom glede na lokalne klimatske pogoje: skupna zaščita pred vetrom, združeno senčenje objektov, soodvisno upravljanje z vodnimi viri, urejeno odvodnjavanje padavinskih voda, itd. Stanovanjski del naselja odraža dobro poznavanje pogojev lokacije in dober odziv skupnosti pred vplivi okolja - skupno reševanje problematike privede do boljših, učinkovitejših rezultatov. Gruča omogoča in ustvarja boljše mikroklimatske pogoje kot bi jih zagotavljal samostojni objekt. V sodobnem jeziku to pomeni, da ima niz soodvisnih objektov boljše energetske pogoje in nudi boljše bivalne pogoje.

Severni rob naselja tvorijo posamezni samostojni stanovanjski objekti nad cesto, ki vodi v naselje. Ti objekti so novejšega datuma in ne povzemajo morfologije ter načina oblikovanja stavbnih mas objektov v gruči. Opazna je razlika v orientaciji slemena, pri samostojnih objektih je sleme pravokotno na plastnice, objekti

sicer povzemajo oblike pravokotnika. Tlorisni gabariti samostojnih objektov so skladni (ocena tolerance je 50 cm) s tlorisno velikostjo objektov v gruči. Zaradi obrnjene slemena so hiše bolj široke kot dolge. Objekti imajo prepoznavne arhitekturne elemente in smiselno povzemajo členitve gabaritov ter umeščanje odprtín na fasadi, ki jih navezujejo z arhitekturo območja. Ti objekti tipološko odstopajo, a jih tipologija soležečih gospodarskih objektov povezuje z naseljem. Arhitekt Perossa navaja, da je hiša s širokim zatrepom nastala na otokih Cres, Lošinj in Susak. Konstrukcija strehe je poenostavljena do te mere, da so jo sposobni izdelati zidarji sami, brez tesarjev. V Kvarnerju je mogoče najti primere, kjer je sleme objekta izvedeno prek krajše stranice objekta. Vzrok gre iskati v tem, da se na tak način porabi več osnovnega gradbenega materiala (kamen) kot lesa, ki je v teh krajih redek in dragocen [Perossa, 1993: 169]. Ob tem sem izdelal računsko preveritev izvedbe prvega oz. drugega tipa objekta z vidika ekonomike.

Slika 2: Objekt z vzdolžnim in s prečnim slemenom, Tlorisni gabariti so enaki, 6 x 8 m, naklon strehe je 30° , debilna zidu 40 cm.

Figure 2: Structures with longitudinal and transverse ridge. Floor plan dimensions are the same, 6 x 8 m, 30° roofpitch, wall thickness 40cm.

Rezultati so zanimivi in nudijo dobro osnovo za premislek o tradicionalnem arhitekturnem morfološkem vzorcu v Kvarnerju.

št.	merjene količine	objekt A	objekt B	abs razlika	razlika v odstotkih
1	neto površina na etažo	37,44 m ²	37,44 m ²	0,00 m ²	0,00 %
2	bruto prostornina	281,52 m ³	295,44 m ³	13,92 m ³	4,94 %
3	prostornina sten (d 40cm)	60,15 m ³	63,39 m ³	3,24 m ³	5,39 %
4	neto prostornina brez zunanjih zidov	221,37 m ³	232,05 m ³	10,68 m ³	4,82 %
5	površina fasadnega plašča (z odprtinami)	150,38 m ²	158,48 m ²	8,10 m ²	5,39 %
6	površina strehe	56,00 m ²	52,20 m ²	3,80 m ²	-6,79 %
7	poraba lesa za ostrešje	2,112 m ³	1,78 m ³	0,33 m ³	-15,73 %
8	količnik neto prostornina / gradivo za ostenje	3,6801	3,6605		
9	količnik neto prostornina / celotno gradivo	3,5553	3,5606		

Ob primerjavi izračunanih količin izstopa več kot 15% prihrank količine lesa za ostrešje pri objektu s prečnim slemenom, kar potrjuje tezo Perosse. Zaradi obrnjenega slemena se zmanjša površina strešine za dobrih 6%. Oba prihranka sta ob času gradnje koristna in ju opredeljujem kot trenutna prihranka - manj gradiva, manjša intenziteta dela. Pri prečno postavljenem slemenu se poveča dolžina špirovcev, kar je predstavljalo težavo pri izboru lesa. Krajši konstrukcijski les je lažje dosegljiv v smislu poseka, obdelave, transporta in vgradnje.

Nasprotno lahko trdim ob primerjavi porabe gradiva za ostenje. Na širšem območju oz. na območju celotne jadranske obale je kamen osnovno gradivo pri gradnji objektov. Ostenje drugega objekta zahteva sicer večjo količino gradiva, vendar je povečana količina zanemarljiva. Kamna je v okolici več kot dovolj in ne predstavlja omembe vredno količino. Drugače je z lesom. Konstrukcijski les je dragocen in težje dosegljiv. Cres je precej gozdat in ima ugodnejše možnosti pridobivanja konstrukcijskega lesa.

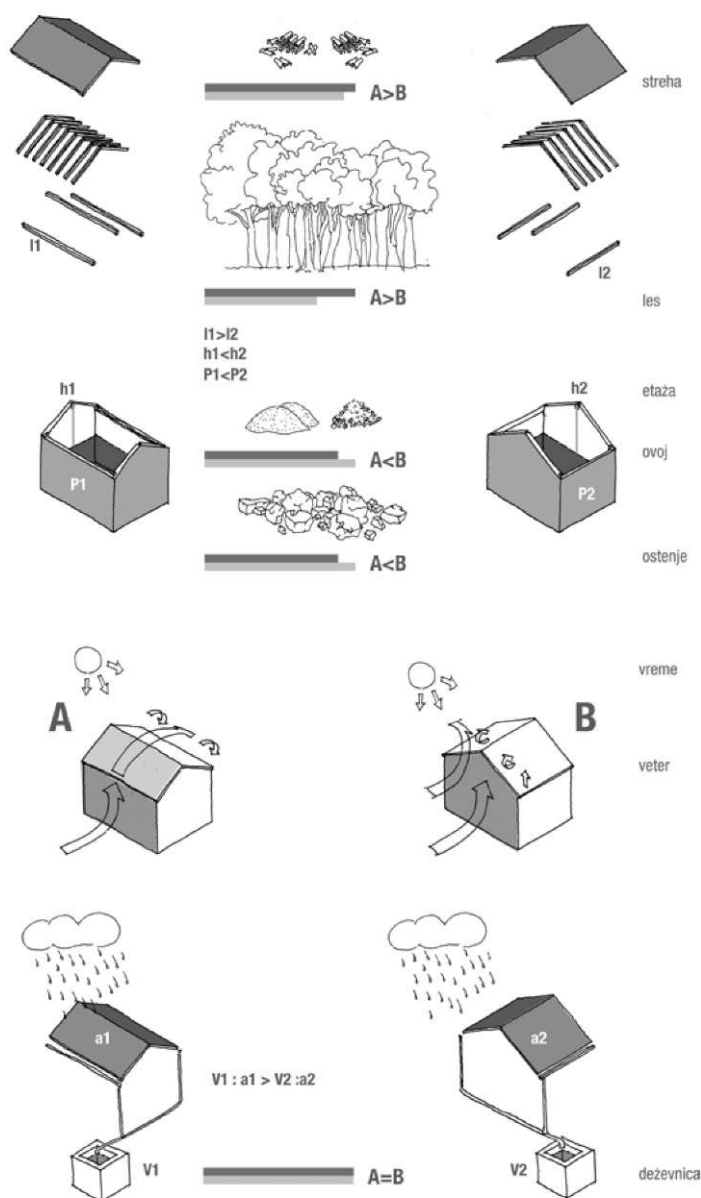
Objekt B ima za slabih 5% večjo neto prostornino kot objekt A. Ta pridobitev je koristna z vidika bivalnega udobja: višje sleme vpliva na drugačen tlorisni raspored sob in zagotavlja večje prostornine prostorov; predvsem v mansardi je možna višja etažna višina. Ti prostori ob sončnem obsevanju potencialno hladnejši kot pri objektu A, kopičenije segretega zraka višje v slemenu - to so dolgoročni pozitivni vplivi. Objekt s prečno orientiranim slemenom ima večje površine ostenja (za dobrih 5%), torej več ometa zatorej več peska, več apna, več vode in več dela. Izračun sicer drži, vendar ima dobrih 8 m² ometa majhen doprinos k celotnim delovnim procesom ob gradnji. Pesek, mivka sta redko prisotna na tem terenu, kar je značilno za vsa kraška in mediteranska območja. Na krasu so ob vsakem večjem dežju pobirali pesek, ki ga je voda znosila s cest in klancev [Renčelj, 2008: 133]. Podobno opisuje Juvanec ob dokumentiranju arhitekturnih elementov na območju Gornje Lastve v Črni gori. Ob stopničasti poti, omejeni z zidom so izvedene mulde in krožni zadrževalniki, kjer se zbira ob

deževju odplavljena prst z bližnjih vrtov [Juvanec, 2002:35]. Oba primera izpričujeta skrbnost in zavedanje učinkovitega razpolaganja z razpoložljivimi sredstvi.

Tu ni vodotoka, ki bi omogočal nastajanje peska ali mivke, kar je v alpskih območjih naravno. Pesek kot gradivo je sicer na obali ob morju, a je neposredno neuporaben zaradi vsebnosti soli. Pesek mora biti spran s sladko vodo, kar predstavlja dodatno delo (pesek lahko spira dež, a vendar ga ne sme odplakniti).

Zanimivejše so naprednejše primerjave in izražene soodvisnosti količin obeh objektov. Z uporabo in vzdrževanjem se trenutni ali kratkoročni prihranki zabrišejo; v ospredje stopajo dolgoročne lastnosti posamezne izvedbe. V primeru, samostojno stoječih objektov se prednost vzdolžnega objekta izkaže v zmanjšani upornosti proti vetru. Za namene teoretične določitve upornosti objekta na veter sem predpostavil smer vetra pravokotno na daljšo stranico objekta in vzporedno s terenom, torej vodoravno. Pri objektu z vzdolžnim slemenom se upira vetru pravokotna bočna stranica in polovica strešine. Ravna strešina je v naklonu in deluje kot odbojnik zračnih tokov. Upornost pri tem je kombinacija pravokotne in naklonske ravnine. Pri objektu s prečnim slemenom ni kombinacije dveh ravnin je le zatrepna fasada. V tem primeru gre za kombinacijo pravokotne ravnine in neugodne geometrije. Vpliv vetra je tu opaznejši. Neugodnost oblike se intenzivneje izrazi ob močnem naluvi z vetrom, saj je takrat namočena celotna zatrepna fasada. Namočenosť fasade je manjša pri objektu z vzdolžnim slemenom, hkrati je del površine na katero vpliva veter z dežjem: streha. V tej kombinaciji je objekt A racionalneje zasnovan, izpostavljenih ima manj stenskih površin in manj stavbnega pohištva (okna, vrata).

Objekt s prečnim slemenom je obrnjen na sonce (smer J ali JZ), osončenost površin je večja, posledično pričakujem večje pregrevanje zračnih mas v prostoru in hkrati večjo izpostavljenost vetru. Zanimiva je ugotovitev o kapnici (deževnici), saj imata oba objekta enako tlorisno površino (48 m²) in v primeru zbiranja kapnice zbereta enako količino vode. Oba podatka sta konstantna, vendar ima objekt s prečnim slemenom boljši **količnik med dejansko površino strehe in količino zbrane vode**. Vrednost količnika omogoča okvirno vrednotenje kvalitete kapnice z ozirom na uporabljeni material strešnikov. Manjša vrednost količnika izraža, da je ima padavinska voda manjši kontakt s strešnim materialom. Količnik nima večjega vpliva, kadar so uporabljeni opečni strešniki ali kamen. Pomemben je predvsem takrat, ko je streha prekrita z umetnimi gradivi ali kovinskimi elementi, kar se odraža pri lastnostih vode (nasičenost s kovinskimi spojinami, smolami, in drugimi spojinami). Pri obračanju usmerjenosti slemena so vidni tudi drugi prihranki: krajši strešni žlebovi - trenutni prihranki in trajni prihranki. A ne glede na vse tehnične ugotovitve in interpretacije drži dejstvo, da sta oba tipa objektov možna in sprejeta v okviru dojemanja tradicionalne arhitekture. Kateri je prvi in kateri je drugi niti ni tako pomembno, saj imata oba prednosti in slabosti. Tako kot drži za mnogo arhitekturnih realizacij, lahko potrdim, da sta obe izvedbi koristni in smiselni v sovisnosti glede na lokalne pogoje lokacije (vegetacija, reliefna razgibanost, klimatski pogoji) in bolj kot ti so tu še gospodarski pogoji in kulturna podlaga.

Slika 3: Primerjava izkoriščenosti gradiv in drugih količin med objektoma A in B.
Figure 3: Scheme of structures with longitudinal and transverse ridge. Structures A and B have the same floor plan dimensions and the same roofpitch.

Ob gradnji večine objektov v naselju je transport predstavljal večjo oviro: vas se nahaja na nadmorski višini 260 m nad morjem in pot do morja (pristan) je dolga ter naporna (manipulativno delo je bilo opravljano z volovsko ali oslovsko vprego). Bolj kot oddaljenost peska in drugih gradiv od lokacije vasi je pomembna strateška pozicija celotnega naselja. Pogled nad pretežnim delom kvarnerskega morja do robov istrskega polotoka ima mnogo večjo prednost kot težavnost gradnje. Z naselja je možna dobra kontrola širšega območja, kar zagotavlja pridobivanje informacij in večjo varnost z vidika opazovanja vremenskih pojavov kot drugih dogodkov v smislu obrambe. Če se vrnem iz teoretičnih okvirov k praktičnim vsebinam in

Slika 4: Primeri teras, kaskad in stopnic. Kulturna krajina in terase, Al Makhadir, zahodni Jemen, 2005. Vodne kaskade v parku v Parizu in stopnišče ob nacionalni knjižnici v Parizu.

Figure 4: Examples of terraces, cascades and stairways. Cultural landscapes and terraces, Al Makhadir, west Yemen, 2005. Water cascades in a park in Paris and a stairway at the National Library in Paris.

opisu naselja, moram poudariti slednje: stanovanjski objekti so grajeni trdneje kot gospodarski objekti. Prvi uporabljajo kamen kot osnovno konstrukcijsko gradivo, vezivo je apnena malta z mešanico prsti in površine so obdelane z ometi. Omet ščiti pred zunanjimi vremenskimi vplivi in ščiti konstrukcijo pred žuželkami. Sorodne prednosti površinsko obdelanih in neobdelanih površin kamnitih konstrukcij je opisal tudi Juvanec, ko je opisoval kamnite strukture El bombo iz La Manche v Španiji.

Pri gospodarskih objektih je vidna skromnost obdelave vseh površin (zidovi, strešine, tlaki). Tudi tu je kot osnovno gradivo kamen, a vendar je zid brez veznega materiala in nima zaščitnih površin kot so ometi ali obloge. Na ta način je možna klasifikacija objektov na stanovanjske in gospodarske objekte. V celem naselju je le nekaj izjem, kjer je gospodarski objekt ometan, a so objekti tipološko tako različni, da so dileme mestoma odpravljene.

Če sem pri stanovanjskih objektih izpostavil gručo, se pri gospodarskih objektih zrcali drugačna zasnova. Prostorsko oblikovanje robnih območij naselja se sooča s reliefnimi pogoji

kot je razbrazdana konfiguracija terena, osončenost pobočij, padajoč teren od severa proti jugu in pogoji uporabnikov kot sta način poljedelstva in upravljanje z drobnico. Ti pogoji določajo drugačno zasnovo oz. implicirajo kultivacijo površin s terasami in kaskadami, ki sledijo plastnicam terena.

Terasa zajema izrazito potezo v prostoru (minimalno 25 m v dolžino opornega zidu in omogoča izravnavo večje površine terena). Kaskada je krajša glede na oporni zid, posledično omogočajo izravnavo manjših površin. Kaskada je razumljena kot urejanje padajočega terena za namene ureditve drugih dinamičnih procesov (umirjanje vodnega toka ali drugo gibanje). Pomajšana kaskada je stopnica, ki ima vlogo premoščanja višin določenih z antropogenimi dimenzijami. Pri stopnicah je temeljno načelo zložno gibanje po vertikali. Pri terasi ali kaskadi je namen v pridobitvi funkcionalno uporabnih horizontalnih površin (naklon uravnane uporabne površine proti opornemu zidu ne presega 5°). Vertikalni prehod med terasami ni opredeljen z antropogenimi dimenzijami, izveden je kot zvezna pot, cesta ali vmesne prečne stezice (odvisno od uporabnika prehoda).

Zaježitve zemljine s terasami ali s kaskadami so potrebne na območjih, kjer je padavinska voda skromno in časovno skopo odmerjena. Posledično je zaraščenost suhih območij z vegetacijo dokaj redka, zato so občasne in izrazite padavine koristen in hkrati negativen pojav. Teraso so kot jezovi, hranilniki materiala pred erozijo, ob tem zadrževanju materiala na mestu je možna večja koncentracija namočenosti. Posledica teras je zadrževanje rodovitne prsti in zadrževanje padavinskih voda na mestu. Teraso omogočajo setev in lažjo obdelavo kulturnih rastlin, poljščin, trte, oljk in drugih drevesnih sort koristnih za kmetovanje in trgovino. Za namene živinoreje terase nimajo vidnejših koristnih lastnosti, terase so namenjene poljedelskemu kmetijstvu. Terasa z zadrževanjem vode in prsti vpliva na znosnost preživetja. Ob izdelavi teras ali kaskad velja pravilo, da lastnik zgornjega dela (izravnani del) skrbi za spodnji oporni zid (Brozič, 2008: 12).

Obori s hlevi

Pri primeru naselja Vidoviči južni in pretežno jugozahodni rob vključuje kratke terase ali bolj rečeno kaskade, kar je pogosto uporabljen tip organizacije kulturne krajine za Jadransko obalo in otoke. Na območju Krka manjšim terasam pravijo škatule (Brozič, 2008: 8). Posebnost Vidovičev je kombinacija **reliefne preoblikovanosti** za namene izboljšanja gospodarskih rezultatov, servisnih **gospodarskih objektov** in **zidov** v funkciji opornih zidov, razmejníc in ograd. Geneza razvoja krajine je potekala od danosti reliefa do arhitekturnega elementa, od splošne problematike (neuporabnost hribine) do praktične realizacije (obor z objektom v kaskadi).

Objekti so smiselno postavljeni v robne zidove, ekonomika odmika objekta na rob omogoča ohranitev večje celote prostih površin. Taka postavitev je hkrati praktična, saj je možen vstop v objekt vedno s terena - brez premagovanja večjega števila stopnic. Ob razgovoru z domačini smo izvedeli, da vsaka etaža objekta praviloma pripada drugemu lastniku.

Slika 5: Obor z objektom in shema funkcionalne izrabe. Spodaj je hlev, zgoraj je senik v kombinaciji z orodiščem. Hlev je dvočeličen, ima dva vstopa (oznaka 1 in 2); delitev prostora v hlevu je izvedena s prepletom šibja. Zgornja etaža je enocelična z vstopom označenim s številko 3. Na fotografiji se dobro opazi enovitost naklonov strešin objektov, ki so skoraj vzporedne s padajočim terenom.

Figure 5: Enclosure with structure and scheme of functions. There is a stable below; a hayloft above, along with a tools store. The stable is double bay, with two entrances (mark 1 and 2), the space in the stable is divided by a wattle fence. The upper floor is one bay; the entrance is marked by number 3. The photograph clearly shows the uniformity of roof pitches, the latter being nearly parallel to the downsloping terrain.

Kultivirana območja nimajo zidov le zaradi premoščanja višine, mestoma so ti zidovi višji; služijo kot ograda za živino in razmejnica za ljudi in živali. Zaradi ograda za živino so prehodi med terasami omejeni in kontrolirani koridorji (kontrola drobnice). Profesor Juvanec je ob delu z zbrano dokumentacijo ovrednotil smiselnost zavrtih koridorjev, le-ti naj bi imeli vlogo organizacije prostega gibanja živali. Prekinitve vodoravnih in vertikalnih smeri z zamiki ograda preprečujejo hitro, nekontrolirano gibanje živali - onemogočajo stapedo. Dodajam še to ugotovitev, da je ločitev teh enot z vmesnimi potmi tudi koristna zaradi ekonomske porabe razpoložljivega gradiva: porabili so več kamenja, počistili so večje površine polj in objekte so ločili med seboj kar omogoča lažje vzdrževanje.

Še nekaj besed o lesu. Da je les redek v teh krajih, je najbolj vidno pri prekladah, kjer je uporabljen les precej različnih oblik in presekov. Uporabljen je bil dosegljiv material, na nekaterih ne stih je uporaba vprašljiva (z vidika konstrukcijske umaščnosti) - preklade so usločene ali neustrezno podprte. Hkrati ob teh rešitvah so vidni kiklopsko grajeni zidovi z močno predimenzioniranimi prekladami. Kadar je zid nadomeščen s stebrom, je opazna iznajdljivost graditeljev. Tako so leseni podporniki obrabani glede na ustrezno razporeditev vej že ob spravi. Vzporednosti s primitivnim (izvornim) kapitelom so očitne [Juvanec, 2008: 15]. Ob konstruktivni uporabi lesa smo ob dokumentiranju zasledili še funkcionalne lesene arhitekturne elemente: v zid umaščene rogovile za privez osla, skromna lesena ob vstopu v ogrado in prepletene vejevje za predelne stene v hlevih.

Slika 6: Na območju Kvarnerja in Dalmacije je les dragoceno gradivo. To izpričujejo skromne lesene preklade in smiselna uporaba rogovil pri vertikalnih podpornikih. Nekatere preklade so izvedene napačno bodisi z izbiro nezadostnih presekov bodisi z napačno postavitvijo - razpon z usločeno preklado. Pravi antipod so predimenzionirane kamnite preklade.

Figure 6: In the area of Quarnero and Dalmatia, timber is a precious material. This is attested by modest wooden lintels and the reasonable use of forked vertical studs. Some lintels are badly constructed, either due to the choice of insufficient cross-sections or because of inaccurate positioning — span with curved lintel. The over-dimensioned stone lintels are in complete contrast.

Zidovi so vertikalni, kar se odraža z vertikalno zaključenimi robovi teras. Zaradi koridorjev so kaskade omejene na z zidom zaprte enote. Z vidika konstrukcije so koridorji omejeni z zidovi v suhozidni tehniki. Konstrukcija v vernakularni arhitekturi je preprosta in homogena. Homogena je taka konstrukcija, ki nima primarnih in sekundarnih elementov ter je brez polnila. Konstrukcija nudi oporo vsem ostalim elementom arhitekture, ki tvorijo prostore. Kamenje je grobo obdelano, a vendar trdno in premišljeno umeščeno v konstrukcijo. Zidovi so enojne ali dvojne debeline, generalnega pravila ni. Enojna debelina pomeni, da je zid širok toliko kot je dolg prečnik ali vzdolžnik. Umetnost enojnega zidu je v premišljenem izboru kamnitih blokov oz. prostega kamenja, le ta mora biti karseda enak najsi bo to širina, višina ali dolžina. Gradnja enojnega zidu ni preprosta, zahteva precej izkušenj. Navkljub dokaj enakomernim gradnikom je tu precej dela z izborom, umeščanjem in učvrščevanjem. Stabilnost enojnega zidu je med gradnjo nestanovitna. Z vpenjanjem v druge prečne zidove ali z uvedbo krivin v tlorisu se stabilnost močno poveča - zid postane stabilen. V principu je podobno kot bi želel postaviti list papirja pravokotno na površino, šele s prepogibanjem ali ukrivljenjem tlorisa je to možno. Primerjava z navadnim listom papirja je umestna še z vidika upora vetru. Samo blaga sapica zamaje list in list se zvrne. Pri enojnem zidu se to ne more dogoditi. Navkljub svoji elegantni liniji in zmanjšani masi je zdi stabilen tudi prečno na veter. Stabilnost omogočajo trije dejavniki: geometrija tlorisa, načini naslanjanja (spajanja) z zidovi drugih smeri in luknjičavost zidne površine. Luknjičavost je možna zaradi odsotnosti veziva. Taka izvedba enojnega zidu ima v Kvarnerju posebno ime: unjolice. Prevod v slovenski jezik bi bil: zid na enojno lice. Pri enojnem zidu je to lice enojno, lahko se upira vetrovom, označuje mejo, določa gibanje živali in kar je najbolj zanimivo: skozi zid se vidi. Zid ne zdrži vertikalne obremenitve, bočno obremenitev vetra prepušča, a še vedno je zid in živali ga ne podrejo, čeprav bi ga z združeno silo lahko. Kot se zdi so živali bolj pametne kot ljudje.

Morda še misel na krščanski rek: če te kdo udari po desnem licu mu nastavi še drugo. Enojni zid je en izmed vzrokov, da so obori za živali mehkih krožnih oblik.

Kadar zid tvorita dve širini kamna je to dvojni zid. Pri dvojnem zidu je izbor kamenja ohlapnejši, posamezni prečniki morajo imeti dolžino enako širini dvojnega zidu. Pečniki povezujejo dva vzporedno stikajoča nehomogena zidova. Drugo kamenje je krajše in bolj drobno. Sodobna interpretacija enojnega oz. dvojnega zidu je pri gradnji z modularnimi opekami ali drugimi zidaki. Podatek o sestavu zidov ni dovolj, če vedno je vprašanje: kakšna je debelina konstrukcije. Na primer zid ograde ima enojno debelino. Tudi nekateri zidovi objektov imajo enojno debelino, vendar je razlika v debelini očitna. Ograde imajo debeline med 25 in 40 cm. Pri konstrukcijskih zidovih hlevov debeline dosega 40 do 80 cm. Še vedno so to le enojni zidovi. Ob tako radikalni spremembi debeline zidov so vidne očitne spremembe mas kamnitih blokov. Zidovi so mestoma kiklopski z izrednimi prekladami. Ne glede na vse specifikacije in lastnosti ne morem obiti dejstva, da vse to potrebuje pridne roke in redno vzdrževanje.

Obori so tipološko dvovišinsko urejene enote za živali z gospodarskimi objekti, ki sledijo nivojem padajočega terena. Pomembna ugotovitev je tudi, da v okviru obora ni možen vertikalni prehod med dvema nivojema, zato ima vsak obor dve prekinitvi: prva je na zgornjem nivoju in druga na spodnjem nivoju. Spodnji nivo je praviloma namenjen dostopanju živali in ima prepoznavne funkcionalne elemente: vstopna lesa, napajališče za vodo, dodatna ograda ob dvolastništvu pritličnega dela objekta ali zaradi ločitve po živali po spolih; v notranjosti so nameščene jasli za krmo in skromne delitve prostora s prepletom.

Gospodarski objekti imajo naslednje funkcije: hlev za drobnico, senik, shrambe pridelkov ali orodja. Objekti bližje naselju imajo na zgornjem delu še manjšo pergolo z vinsko trto. Funkcije niso mešane, ločene so po horizontalah. Tu nastopi logika: hlev je na

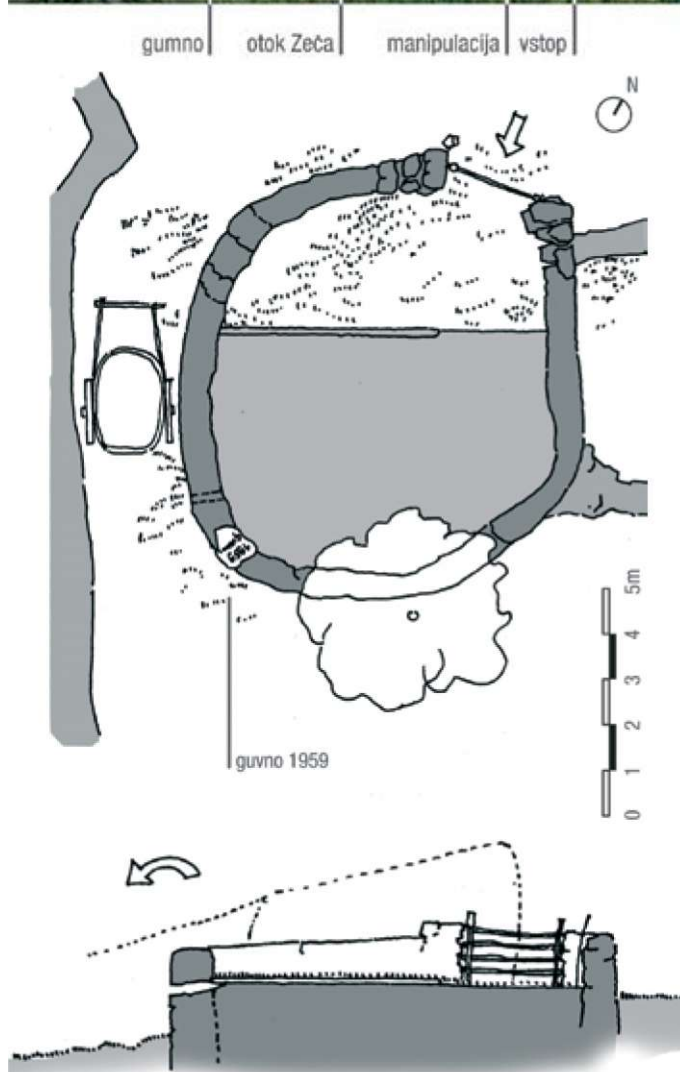
najnižji koti, zaradi higienskih in operativnih funkcij. Drobница se pase na zunanjem robu naselja in tudi izven območja roba naselja. Ob večernem povratku s paše gospodarji zanjo najprej poskrbijo. Senik je izveden vrhhlavno, s funkcionalno manjšo odprtino v tlaku - polnitev jasli v hlevu. Nekateri objekti nimajo funkcije hleva, temveč so shrambe pridelkov v spodnji etaži (bližje tlem, vlažnost, temperatura) in shrambe orodja nad shrambami. V tem primeru to niso kašče za shrambo suhih pridelkov (žita, suhomesni izdelki, siri). Ob teh objektih se na obravnavanem območju nahaja še gumno in posamezni ograjeni vrtovi, kar priča o celovitem samooskrbnem kmetijstvu v vasi.

Gumno

Med opisanimi objekti se nahaja še odprta tlakovana površina za mlačev žita. Pri tem opravilu so sodelovale domače živali (osli, mule, voli in krave). Gumno je odprt prostor, kjer mlatijo žito, okrogli tloris omogoča neskončno hojo v krogu [Juvanec, 2009: 115]. Krožni oporni zid kaskade z gumnom se dviga še nad koto gumna, a ne prav visoko, le do okvirne kote 50 do 60 cm nad nivojem delovne površine. Vloga dvignjenega zidu je v varnosti in funkcionalnosti: varnost pred padcem s površine in funkcionalnost pri načinu delovanja gumna. Govedo ima viseč vamp in kratke noge. Med hojo se vamp pozibava zato bi bil višji zid ob gumnu ovirajoč za delo. Gumno na višini ima večjo prednost od gumna v ravnini. Ponovno se izkaže prednost dvovišinske organizacije dela. Zgoraj je delovna površina z urejenim dostopom za voz z manipulativno površino za dostavni voz; ob opornem zidu na spodnji koti v koridorju je prostor za natovarjanje žita na voz. Celota gumna je pravokotnik s posnetimi robovi meječimi na koridorje poti. Ob mlačvi se enovitost z zidom zaokroženega prostora razdeli na dve karakteristični površini: prisekan krog in preostanek, skupaj tvorita nepravilni ovalni lik. Delovna površina gumna je umaknjena od vhoda. Preostanek, bližje ob vstopni lesi je bi uporabljan za voz na katerega so nalagali prazno slamo. Uporabil sem preteklik, saj gumna že nekaj let ne uporabljajo več. Na nivoju arhitekturnega posnetka in glede na detajle se konkretnije odstira najverjetnejši način uporabe. Ob gumnu imajo nekateri objekti pergolo z vinsko trto in skromnimi klopmi. Ureditev je smiselna; mlačev je praznik za poljedelca, takrat se lahko konkretno oceni letina, kakovost zrna in loči se zrnje od plev. Ob gumnu so se zbrali vsi, zato je senčna brajda s klopmi prostor srečavanj in pogovorov - družbeno kulturni center vaščanov.

Slika 7: Gumno; območje delovanja je utrjeno z betonom, travnata površina ob vstopu omogoča organizacijo dela z živino in z vozom. Nalaganje žita je praktično in se izvaja prek zidu na voz. Načrt in prerez sta povzeta po dokumentaciji iz leta 2008 po risbi prof. Juvanca.

Figure 7: Threshing floor, with working area fortified by concrete; the grass surface at the entrance enables the organisation of work with cattle and transport. The loading of wheat is practical and is done over the wall onto the cart. The plan and cross-section are borrowed from the documentation of 2008 after a drawing by Prof. Juvanec.

V nadaljevanju naselje prehaja v kmetijsko obdelovalno območje, kjer niso le hlevi, orodišča in podobno; v ogradah so še posamezni vrtovi. Vrtovi so bližje stanovanjskim hišam, kar je razumljivo, saj so to vrtovi kjer gojijo vrtnine za vsakdanjo rabo. Vrtovom sledijo obori s hlevi in v nadaljevanji sledijo travniki omejeni z zidovi, torej senožeti. Skrajni robovi območja naselja so obrasli z nizkim grmičjem na manjših travnatih zaplatah, te površine so namenjene paši drobnice.

Strnjeni in razpršeni objekti

Še nekaj teoretičnih misli. Na osnovi zasledovanja razvoja uporabe in kombiniranja funkcij vernakularnih objektov se odraža naslednji vzorec uporabe okoljskega potenciala (izraba lokalno dostopnih gradiv, izraba površin za potrebe kmetijstva, strateške točke, nove dejavnosti v okviru lokacije):

I. *Izraba osnovnih danosti lokacije, uporaba lokalnega materiala in smotrna uporaba okoljskega potenciala. Narava krajina s posameznimi objekti.*

II. *Zgoščevanje objektov, izboljšava arhitekturne tipike. Povečanje uporabe okoljskega potenciala. Posamezne zgoščitve objektov so vtakane v naravno okolje - kulturna krajina se počasi izoblikuje.*

III. *Maksimizacija uporabe vseh razpoložljivih potencialov in največja gostota prebivalstva. Napredne spremembe arhitekturne tipike, gradnja v višino, diferenciacija objektov glede na statusni položaj lastnika (večji objekti, trajnejši materiali, estetski detajli, količina uporabljenega materiala). Kulturna krajina dobi zrelo podobo.*

IV. *Spremembe bivanjskih vzorcev in družbeno politični konflikti. Zmanjševanje uporabe okoljskega potenciala na lokacijah. Kulturna krajina stagnira in je v zatonu.*

V. *Propad grajenega tkiva. Ohranijo se objekti, ki so trdneje, racionalneje grajeni in smotrno postavljeni na lokacijo. Izguba tradicionalnih znanj o obdelavi materialov, zasnove objektov in prepoznavanja danosti okolja in prostora. Mnogo objektov izgine, propade in naravno okolje prevlada nad grajenim tkivom. Območja vernakularne arhitekture so marginalizirana.*

VI. *Počasno odkrivanje arhitekturnih potencialov obstoječih objektov. Posamezni objekti dobijo novo funkcijo, sledi stihijске obnove v t.i. tradicionalističnem stilu.*

VII. *Množično "odkrivanje" tradicionalnih območij. V Sloveniji se je to dogodilo v 80ih, strnjena planšarska naselja doživijo razcvet in "presenetijo" stroko. Pojavijo se tipizirane obnove z uporabo kvazi kmečkih detajlov s pretirano dekoracijo. Novi materiali (pločevina, vlakno cementne valovite plošče) se nekritično uporabljajo pri obnovah in še dodatno spreminjajo pojavno sliko strnjenih naselij.*

VIII. *Postopno stroka sprejme tradicionalno arhitekturno dediščino kot kvaliteto in jo valorizira z vidika zasnove oblike, uporabe materialov in izrabe razpoložljivih gradiv. Posamezna območja se celovito obnavljajo oz. jih lokalne skupnosti v sodelovanju s strokovnimi službami poskušajo kvalitativno obnoviti (primer obnove kozolcev v občini Kranjska Gora*

- nevidna arhitektura, ki je glavna pojavna oblika kulturne krajine). Pojavlja se ideja kulturnega turizma in krepitve zavvedanje arhitekturne dediščine.

IX. *Obdobje resnega celovitega raziskovanja vernakularne arhitekture in omogočanje interdisciplinarnega sodelovanja med turističnimi organizacijami, strokovnimi službami in prostorskimi načrtovalci. Ruralna arhitektura in oddaljeni servisni objekti samooskrbnih kmetij dobivajo vse večjo vlogo, kot protagonisti sonaravnega upravljanja s prostorom in naravnimi viri. Posamezne naravne nesreče izpostavijo neracionalno, stihijsko uporabo prostora v prejšnjih obdobjih - tu lahko najdemo povezavo z ekonomijo "sunken costs" slovensko skriti stroški, ki bodo nastali, a jih ne moremo predvideti.*

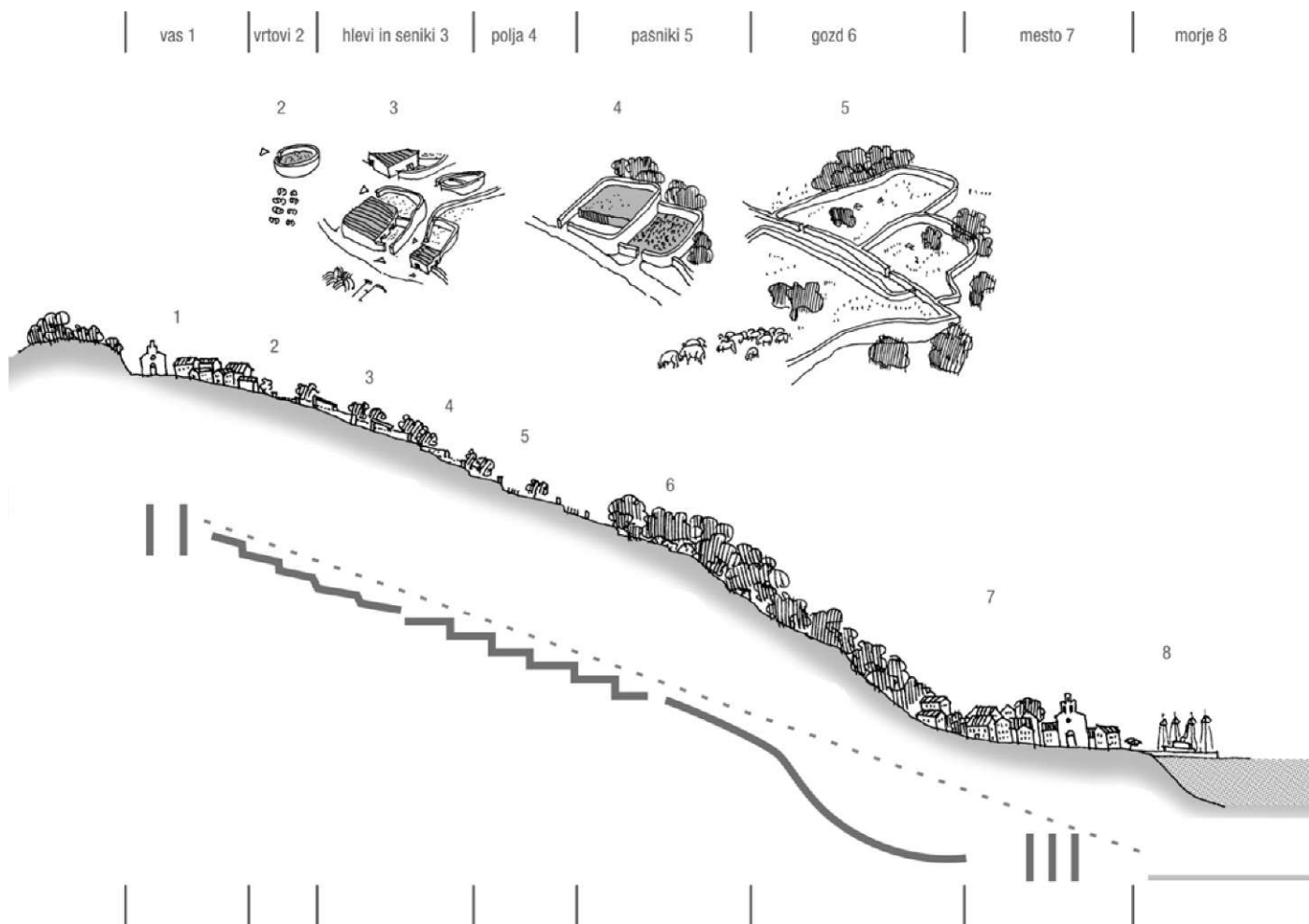
X. *Odkrivanje posameznih objektov na obrobju dolin, grebenov in drugih težje dostopnih lokacij. Izrazito je obnavljanje tematskih poti in pojavi novih oblik turizma: pustolovski turizem, "robinzonove" počitnice, kulturni turizem, aktivne počitnice na podeželju oz. v okviru delovne prakse na kmetijah.*

Sistematizirano obnavljanje objektov, izobraževanje lokalnega prebivalstva o kvaliteti tradicionalne arhitekture - predavanja z razstavami, strokovni posveti, razpoložljiva strokovna literatura na oddelkih za kulturno dediščino, na občinah, pri nepremičninskih agencijah in seveda tudi na spletu.

Pregled faznosti razvoja je močno strnjen in poudariti gre, da so vmesni prehodi različno hitri in zvezni. Pri naselju Vidoviči smo kot ekipa ocenili, da smo v fazi, ko se odkrivajo posamični objekti in pojavljajo nove oblike turizma (cenjena kulturna vrednost krajine). Odkrivanje, dokumentiranje in vrednotenje teh arhitekturnih in prostorskih rešitev je nujno za izdelavo uspešnejših, smiselnih strategij prostorskega razvoja. Prav na tej točki ima stroka največjo moč in mnogo pripomore pri obnovi ter razvoju novih potencialov v okviru vernakularne arhitekture, kulturnega turizma in krepitvi vrednot lokalnega okolja. Vsaka dobra obnova potrebuje dobra izhodišča in celovit konzervatorski načrt, ki zmore in zna vključiti strokovne smernice in pobude okolja.

Celovitost naselja in vpetost v prostor

Poleg vsebinskih razlik med gručo v jedru in grudasto urejenemu robu naselja je zaznavna različnost oblikovanja stavbnih mas. Pri slednjem je najbolj izrazita oblikovanost streh, v naselju so dvokapne položne strehe z različnimi smermi slemen, pri gospodarskih objektih je urejenost konkretneje izražena: prevladuje enokapna dokaj položna streha preko objekta. Prav izraznost strešnih površin nad temi objekti dokazuje tezo arhitekturnega jezika, da je streha peta fasada hiše. Ob približevanju naselju se strehe nad hlevi projicirajo planarno in spominjajo na mozaik opečno-rdečih zaplat med zelenimi travniki. Bivalne hiše so višje, zato so njihove strehe sprva zakrite pogledom, vertikale in robovi zatrepnih sten predstavljajo silhueto naselja. Naklon streh nad hlevi (večino objektov je namenjenih živalim) je precej podoben naklonu padajočega terena. Načelo vzporednosti strešine s terenom. Gospodarski objekti imajo relativno mehke tlorske oblike -

Slika 8: Shematski prerez prek naselja Vidoviči. Linija nanizanih objektov in njihovih funkcij dodobra razblinja mit o zavrstosti vernakularnega graditelja. Odnosi med vertikalnimi (človeškim) in horizontalnimi (živalski) strukturami so jasni in nedvoumno govore v prid želji po kontroli bližnjega in oddaljenega prostora. Na risbi je označena linija pogleda, opazovanje z vrha in z gladine morja: varnost in kontrola.

Figure 8: Schematic cross-section of the Vidoviči settlement. The series of structures and their functions explodes the myth of the vernacular builder being reluctant to expand. The relationships between vertical (human) and horizontal (animal) structures are clear and unambiguously express the desire to control both the immediate and more distant surroundings.

vogalni spoji se največkrat preoblikujejo v radialno obliko - zveznost zidu. Na podlagi pogoste zveznosti zunanjih zidov gospodarskih objektov, ki so hkrati zidovi obora, verjetno zasnova izhaja iz oblike koridorja gibanja. Urbanistična terminologija to poimenuje - gradbena linija sledi vodilni osi dostopne poti. Rob objekta je hkrati rob obora. Objekti imajo v notranjosti obora predprostor (dostop), tam kjer imajo funkcijo hleva je prostor dodatno razdeljen in precej shematsko oblikovan s suhozidnimi zidovi. Zaradi obraslosti z grmičevjem in zatravljenimi koridorji so poteze oborov in zidov manj opazne. Obraslost ni namerna, je posledica pomanjkanja vzdrževanja. Kraj izgublja stalno prebivalstvo na svoj naravni način, z odseljevanjem in umiranjem tako kot večina težje dostopnih krajev, bodisi pri nas v Sloveniji ali na Hrvaškem.

Nedvomno strnjene objekti racionalneje izrabljajo naravne vire in kljubujejo naravnim dejavnikom. Strnjena poselitve nudi tudi lažje upravljanje s prostorom, omogoča celovite rešitve in sistematizacijo. Vernakularna arhitektura izhaja iz celovitosti

zasnove, postavitve in uporabe lokalno dosegljivih materialov. Umestitev na lokaciji je premišljena in temelji na dobrem poznavanju lokalnih dejavnikov od klimatskih pogojev, reliefa, osvetljenosti, izpostavljenosti in varnosti. Oblika je odvisna od funkcije. Teoretično bi bila oblika lahko drugačna vendar zaradi sosledja dogodkov in ostalih funkcij dobi sebi značilno obliko. Kokošje jajce bi bilo teoretično lahko krogla, a ima zaradi načina izvalitve, valjenja in vsebine tako obliko, kot jo ima [Arnheim, 1971: 7]. Podobno je z obliko strehe, lahko je ravna, pod naklonom, enokapna, dvokapna, sferična ali šotorasta. Oblika je odvisna od okolja in materiala, ki jo tvori.

V tem kontekstu morda še ena ugotovitev: stanovanjski objekti so strnjeni v gručo in zato predstavljajo manjšo izpostavljenost gmoto; gospodarski objekti so vtakani v zidove ter imajo precej nizke višinske kote. Gospodarski objekti z obalne ceste niso opazni, so zakriti opazovalcu. Skupna pojavnost naselja predstavlja dobro strateško formiranost - zakrivanje kmetijskih gospodarskih objektov in čim bolj stisnjene bivalne hiše, da jih

je z morja težje opaziti in oceniti njihovo število. Tezi o varnosti in zakrivanju objektov pred napadalci se pridružuje še podatek o odmaknjenosti od obale in dvig na vzpetino. Življenje ob obali ima svoje prednosti, omogoča ribolov in trgovanje, razvija se promet in krepí se cela vrsta obrti (ladjedelníštvo, predelava surovin, itd.). Lega ob obali je izpostavljena vremenskim dejavnikom, neposrednim vplivom morja in morebitnim napadom razbojnikov ali vojske (predvsem v preteklosti). Odmik od obale zahteva prilagoditve v načinu organizacije življenja in spremembi gospodarske organiziranosti. Vidoviči so z obale ob Martinščici skoraj neopazni, vidni so le nekateri stanovanjski objekti in cerkev (ker izstopa iz silhuete gruče). Hlevi niso opazni, so dobro zavarovani z zelenjem in reliefnim robom. Analiza morfoloških enot in organizacija celotnega naselja zrcali premišljeno samooskrbno delovanje prebivalcev. Antropološko ima naselje jasno bipolarno zasnovo: hiše za ljudi so nad hišami za živali. Hiše za živali so nad travniki. Travniki so nad gozdnim robom. Gozdni rob je nad obalo. Kontrola nad vrtovi ob hišah, nad hlevi, nad polji in travniki ter kontrola nad morjem postavlja človeka na prvo mesto in jasno orisuje misel preživetja: kdor zna informacijo prebrati in jo zna uporabiti bo preživel.

Še zadnja misel o ljudeh in preživetju. Ob koncu našega dela na terenu je do nas stopil prileten možak in nam je med pogovorom v preprostih besedah orisal način življenja v vasi. Od vseh podatkov se mi je najbolj vtisnila v spomin zgodba o prijateljstvu. S sosedom imata osla. Možak je rekel, da ga imata vsak pol, a lepo skrbita za celega.

Kako je to možno? Preprosto, osel je pri njemu prve 3 dni v prvem tednu. Takrat ga uporablja za delo in ga krmi v svojem hlevu. Naslednje 4 dni v istem tednu je pri sosedu, nato je v drugem tednu 4 dni pri našem sogovorniku in samo 3 dni pri sosedu. Tako si izmenjuje pomagata in skrbita samo za pol osla. Skromno, umno in preudarno.

Pri projektu so sodelovali

SLO Prof. Dr. Borut Juvanec, vodja; Dr. Domen Zupančič; mlada raziskovalka Larisa Brojan; dr. Miha Brojan
HR Doc. Dr. Igor Toš, vodja; Prof. Dr. Branko Djaković, Ivica Brozić, d.i.ka.

Viri in literatura

- Kopija katastrskega načrta za naselje Vidoviči (Državna geodetska uprava RH, k.o. Martinščica).
- Arnheim, R., (1971): *Entropy and Art an Essay on Disorder and Order*. University Of California, Press, London.
- Brozić, I., (2008): *Antropogenizacija kamena na otoku Krku*. Diplomaska naloga. Sveučilište u Zagrebu. Agronomski fakultet, Zagreb.
- Djaković, B., (1998): *The cupolaed stone shelters and abodes: On the Palaeo-Mediterranean Heritage in the East-Adriatic Area*. V: *Irish Journal of Anthropology*, Vol 3, p. 91-96.
- Egenter, N., (1992): *Architectural Anthropology*. Structura Mundi, Lausanne.
- Egenter, N., (1994): *Semantic and Symbolic Architecture*. Structura Mundi, Lausanne.
- Egenter, N., (2004): *Vernacular Architecture: Where do the Symbolic Meanings come from*. V: *AR Arhitektura raziskave* 2004/1:6-15.
- Gabrijelčič, P., Fikfak, A., (2002): *Rurizem in ruralna arhitektura*. UL FA, Ljubljana.
- Juvanec, B., Zupančič, D., et al (2008): *The Island Cres*. Raziskovalna naloga in dokumentacija. UL FA, Ljubljana.
- Juvanec, B., (2009): *Arhitektura Slovenije 1, Alpski del*. I2 in UL FA, Ljubljana.
- Juvanec, B., (2003): *Corbelled Stone Structures: Form El Bombo, La Mancha, Spain*. V: *Prostor*. Vol. 11. p: 107-115.
- Juvanec, B., (2002): *Gornja Lastva, Architecture between rural and Urban Elements*. Biennale de Cetinje, Cetinje.
- Perossa, M., (1993): *Prostorsko stanovanjska kultura Istre v okviru regionalne stanovanjske kontinuitete*, Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, FAGG, Šola za arhitekturo, Ljubljana.
- Renčelj, S., Lah, L., (2008): *Kraška hiša in arhitektura krasa*. Libris, Koper.
- Toš, I., (2009): *Intencije u arhitekturi nekad i danas*. V: *Biblioteka Kultura okoline*. p: I-XLV.
- Zupančič, D., (2010): *Hiska at Kras in Slovenia*. V: *StoneChat*. DSWA. Caernarfon, Gwynedd.

dr. Domen Zupančič
domen.zupancic@fa.uni-lj.si
UL Fakulteta za arhitekturo

